

УДК 346.9

В.О. ШВЕЦЬ, канд. юрид. наук, Вищий господарський суд

ГОСПОДАРСЬКИЙ ПРОЦЕС НА СТОРОЖІ ЗАХИСТУ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ ВІД РЕЙДЕРІВ

Ключові слова: господарський суд, суб'єкт господарювання, рейдерство, захист від рейдерства, корупція

Метою даного дослідження є з'ясування питання щодо можливості ефективного захисту прав та інтересів суб'єктів господарювання від дій рейдерів під час розгляду господарських прав, а також попередженню корупції в судових органах. Однією з загроз існування та розвитку вітчизняного підприємництва є рейдерство. Науковці і фахівці у сфері рейдерства пропонують вжиття різних видів захисту від рейдерських нападів, у тому числі і судовий захист господарюючих суб'єктів, однак існує думка, що суди навпаки сприяють діям рейдерів, що підриває довіру до правосуддя, чим обумовлюється актуальність порушеного питання. Для досягнення поставленої мети передбачається провести аналіз господарського процесуального законодавства, визначити його недоліки, які викликають труднощі в протидії рейдерських проявам та запропонувати шляхи їх усунення.

Дослідженню рейдерства в Україні приділяли увагу багато науковців, зокрема О. Беліков, О.А. Бурбело, Б.М. Грек, Г.Я. Глинська, О.О. Дульський, Л.І. Лазарева, А. Полешко, А. Смітюха, В. Шемчук, І.О. Тивончук та інші вчені. Проведені роботи мають неоціненне значення у вирішенні проблеми рейдерства в Україні, з'ясуванні способів та методів дії рейдерів, у визначенні основних заходів захисту суб'єктів господарювання. Однак, у проведених роботах не приділено уваги ана-

лізу господарського процесуального законодавства з метою визначення ефективності захисту суб'єктів господарювання в суді, що обумовлює доцільність проведення даного дослідження.

Захоплення суб'єкта господарювання завжди тривалий, прихований та ретельно підготовлений процес, що складається з кількох етапів, включаючи вивчення діяльності підприємства та здобуття про нього будь-якої інформації, розроблення плану атаки та створення передумов для протиправного захоплення. Однією з важливіших умов успішної реалізації схеми рейдерського нападу є наявність судових ухвал та рішень, які є підставою для встановлення контролю над підприємством. Так, тривалий період часу рейдери користувались тим, що законодавство надавало можливість отримувати рішення суду в різних містах України, зокрема, в судах загальної юрисдикції. У 2006 р. до Господарського процесуального кодексу України були внесені зміни, які чітко визначили, що справи у спорах щодо приватизації майна, а також які виникають з корпоративних відносин у спорах між господарським товариством та його учасником (засновником, акціонером), у тому числі учасником, який вибув, а також між учасниками (засновниками, акціонерами) господарських товариств, що пов'язані із створенням, діяльністю, управлінням та припиненням діяльності цього товариства, крім трудових спорів підвідомчі господарським судам [1]. Також визначено, що справи з корпоративних спірів розглядаються господарським судом за місцезнаходженням господарського товариства відповідно до відомостей, що містяться в Єдиному державному реєстрі юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців.

Пізніше Законами України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо протидії протиправному поглинанню та захопленню підприємств» [2] та «Про внесення змін до Господарського процесуально-

го кодексу України щодо визначення підсудності справ з питань земельних відносин» [3] внесені зміни до ст.16 Господарського процесуального кодексу України, якими встановлено, що справи у спорах щодо обліку прав на цінні папери розглядаються господарським судом за місцезнаходженням емітента та справи у спорах, що виникають із земельних відносин, в яких беруть участь суб'єкти господарської діяльності (за винятком тих, що віднесено до компетенції адміністративних судів), розглядаються господарським судом за місцезнаходженням об'єктів земельних відносин або основної їх частини, за винятком справ, передбачених частиною четвертою цієї статті. Зазначені зміни внесені до господарського процесуального законодавства з метою створення умов, які б не дозволяли рейдерами використовувати судові рішення в схемах рейдерських захоплень.

Слід зазначити, що також активно використовувались рейдерами для реалізації планів захоплення суб'єктів господарювання забезпечувальні заходи в порядку ст.67 Господарського процесуального кодексу України. За результатами задоволення судом заяви про забезпечення позову діяльність товариства повністю могла стати заблокованою. Зазначена проблема була вирішена шляхом внесення змін до ст.67 Господарського процесуального кодексу України, які встановили, що не допускається забезпечення позову шляхом заборони: проводити загальні збори акціонерів або учасників господарського товариства та приймати ними рішення; надавати емітентом, реєстратором, зберігачем, депозитарієм реєстр власників іменних цінних паперів, інформацію про акціонерів або учасників господарського товариства для проведення загальних зборів товариства; участі акціонерів або учасників у загальних зборах товариства, визначення правомочності загальних зборів акціонерів або учасників господарського товариства [4].

Крім того, певні зміни внесені до Госпо-

дарського процесуального кодексу України з метою недопущення зловживання правами в господарському процесі. Насамперед це стосується оскарження ухвал господарського суду, які не підлягають перегляду в апеляційному або касаційному порядку. Такий спосіб доволі часто використовувався сторонами господарського процесу, оскільки відомо, що на відміну судів загальної юрисдикції, в господарських судах суворо дотримуються строків розгляду справ. Недобросовісні учасники судового процесу, яким вигідний тривалий розгляд справи, наприклад, у випадку захисту господарюючого суб'єкта в суді від рейдерів, останній оскаржував усі ухвали, винесені суддею у справі, навіть ухвалу про порушення провадження у справі суддею процесуальні, оскільки у разі надходження апеляційної скарги місцевий господарський суд був зобов'язаний надіслати її разом зі справою до суду апеляційної інстанції, що вимагало зупинення провадження у справі.

Сьогодні зазначена проблема вирішена шляхом внесення відповідних змін до Господарського процесуального кодексу України. Тепер ст.106 визначає перелік ухвал місцевого господарського суду, які можуть бути оскаржені до апеляційної інстанції, а також вказує, що у разі подання апеляційної скарги на ухвалу, яка не підлягає оскарженню, господарський суд повертає її заявнику, про що постановляє ухвалу, яка не підлягає оскарженню (ст.106) [5]. Крім того, встановлено, що у разі надходження скарги апеляційної скарги на ухвали місцевого господарського суду, передбачені пунктами 1, 5, 10–21 ч.1 ст.106, до суду апеляційної інстанції передаються лише копії матеріалів, необхідних для розгляду скарги, що не перешкоджає продовженню розгляду справи цим судом (ст.106) [5]. Наведені зміни сприяють ефективній правозастосовчій діяльності суддів в межах строку, встановленого чинним законодавством, а також захищають права добросовісних учасників судового процесу.

Попередня редакція ст.20 Господарського процесуального Кодексу України визначала, що питання про відвід судді вирішується головою господарського суду або заступником голови суду. Однак, зазначена стаття була змінена. Так, сьогодні питання про відвід судді вирішується в нарадчій кімнаті судом у тому складі, який розглядає справу, про що виноситься ухвала. Отже, у разі виникнення сумнівів в упередженості судді у суб'єкта господарювання, який захищається від дій рейдера в судовому порядку, він не може розраховувати на об'єктивність судді під час прийняття рішення за заявою про відвід, тим більш, якщо суддя дійсно зацікавлений у результатах розгляду справи. Крім того, навряд чи є в практиці випадки задоволення суддею заяви про відвід будь-якому процесі – господарському, цивільному чи адміністративному, оскільки задовольнивши таку заяву суддя підтвердить викладені в ній підстави щодо його упередженості, необ'єктивності, зацікавленості в результатах розгляду, що є порушенням присяги судді. Таким чином, сьогодні інститут відводу судді в господарському процесі набув декларативний характер та не виправдовує свого правового значення. Тому вважаємо, що питання про відвід судді повинно вирішуватись особою, яка не має відношення до розгляду конкретної справи, а саме, керівництвом суду. Зловживання з боку сторін правом заявляти відвід з метою затягування розгляду справи на практиці можливо вирішити за допомогою чітко налагодженої організації роботи суду. Так, у разі надходження заяви про відвід, не обов'язково відкладати розгляд справи. Для розгляду та вирішення питань, викладених в заяві про відвід керівництву суду (голові суду, заступникам голови суду) достатнього не більше години, для чого суддя може оголосити перерву в судовому засіданні. Наведене сприятиме вирішенню проблеми недобросовісного користування сторонами своїми процесуальними правами, своєчасному розгулу справи, що має надзвичайно важ-

ливе значення в ході здійснення захисту від рейдерських нападів, оскільки тривалий розгляд справ значно ускладнює антирейдерський захист.

За загальним правилом спір має бути вирішено господарським судом у строк не більше двох місяців від дня одержання позовної заяви (ст.69) [5]. Раніше положеннями Господарського процесуального кодексу України допускалось продовження строку розгляду справи у виняткових випадках керівництвом суду не більш чим на один місяць, а також на підставі клопотання обох сторін у справі. В редакції, що діє сьогодні, існує лише одна підстава продовження розгляду справи. Так, у ч.3 ст.69 Господарського процесуального кодексу України вказано, що у виняткових випадках за клопотанням сторони, з урахуванням особливостей розгляду спору, господарський суд ухвалою може продовжити строк розгляду спору, але не більш як на п'ятнадцять днів [5]. При цьому, чи є той чи інший випадок винятковим, вирішує суд з урахуванням конкретних обставин даної справи, в тому числі її складності, кількості учасників судового процесу, значного обсягу доказів, які підлягають збиранню та оцінці (п.3.8) [6]. Отже, суддя може продовжити розгляд справи не враховуючи думки однієї із сторін, що сприятиме затягуванню судового розгляду та не сприятиме захисту від рейдерських нападів господарюючих суб'єктів. Крім того, на нашу думку, така норма порушує принцип рівності прав сторін господарського процесу, тому вважаємо за доцільне внести зміни до ч.3 ст.69 Господарського процесуального кодексу України та слово «сторони» змінити на «сторін». До внесення таких змін під час розгляду рекомендувати суддям не задовольняти клопотання однієї сторони щодо продовження строку розгляду господарської справи.

Слід зазначити, що раніше, до внесення змін до ст.93 Цивільного кодексу України, місцезнаходженням юридичної особи вважалась адреса органу або особи, які відповідно

до установчих документів юридичної особи чи закону виступають від її імені [7]. Положення вказаної норми дозволяло мати підприємству юридичний адрес, за яким була проведена державна реєстрація юридичної особи, а здійснювати господарську діяльність або мати офіс за фактичним місцем знаходження, що дозволяло рейдерам вказувати в позовній заяві адресу, відповідно до якої була здійснена державна реєстрація без зазначення фактичного місцезнаходження суб'єкта господарювання. Господарський суд направляв за вказаною в позовній заяві адресою процесуальні документи, дотримуючись вимог Господарського процесуального кодексу України, однак відповідач їх не отримував, адже фактична адреса була іншою, та йому становилося відомо про прийняте рішення вже від державних виконавців. Проте, Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Податкового кодексу України» ст.93 Цивільного кодексу України викладена в новій редакції: «Місцезнаходженням юридичної особи є фактичне місце ведення діяльності чи розташування офісу, з якого проводиться щоденне керування діяльністю юридичної особи (переважно знаходиться керівництво) та здійснення управління і обліку» [8]. Таким чином, на даний час відповідно до чинного законодавства адресою державної реєстрації юридичної особи повинне бути саме її фактичне місце знаходження, що гарантує повідомлення усіх учасників процесу про розгляд справи та забезпечує їх участь в ній. Крім того, господарські суди на безоплатній основі мають можливість безперешкодного та оперативного доступу до відомостей Єдиного державного реєстру юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців, що дозволяє своєчасно встановити місцезнаходження суб'єкта господарювання та направляти за цією адресою процесуальні документи. Наведені зміни покликані захистити права суб'єктів господарювання, у тому числі, від протиправних захоплень.

Ефективним важелем господарського суду в протидії рейдерству та в боротьбі з ним є винесення окремих ухвал і повідомлень органам внутрішніх справ чи прокуратури. За змістом ст.90 Господарського процесуального кодексу України суддя в разі виявлення під час вирішення спору порушення законності або недоліки в діяльності підприємства, установи, організації державного чи іншого органу, виносить окрему ухвалу, яка надсилається відповідним підприємствам, установам, організаціям, державним та іншим органам, посадовим особам, які несуть відповідальність за ухилення від виконання вказівок, що містяться в окремій ухвалі [5]. При виявленні під час розгляду справи порушень законності чи недоліків у діяльності підприємства, організації або посадових осіб господарський суд виносить на їх адресу окрему ухвалу незалежно від того, чи є вони учасниками господарського процесу (п.5.6) [6]. Більш того, у разі виявлення суддею в діяльності працівників підприємств та організацій ознаки протиправних дій, господарський суд надсилає про цей факт повідомлення правоохоронним органам. Слід зазначити, що ст.90 Господарського процесуального кодексу України не містить в собі обов'язку органів внутрішніх справ чи прокуратури реагувати на повідомлення господарського суду про вжиті заходи. Однак, таку вимогу містить кримінально-процесуальне законодавство, зокрема, прокурор, слідчий, орган дізнання зобов'язані приймати заяви і повідомлення про вчинені або підготовлювані злочини, в тому числі і в справах, які не підлягають їх віданню та в триденний строк прийняти рішення щодо порушення кримінальної справи, направлення повідомлення за належністю, відмови в порушенні кримінальної справи (ст.97) [9], надіславши постанову про відмову в порушенні кримінальної справи заінтересованим особам, підприємствам, установам, організаціям, тому числі і господарському суду. Зазначена правозастосовча діяльність суду є дієвим заходом з ви-

явлення та попередження рейдерства ще на стадії підготовки до захоплення.

Слід відзначити також зазначити, що в Україні з 01.01.2011 р. запроваджено автоматизовану систему документообігу суду, яка спрямована на забезпечення об'єктивного та неупередженого розподілу справ між суддями з додержанням принципів черговості, рівної кількості справ для кожного судді, вірогідності, з врахуванням завантаженості кожного судді, спеціалізації, а також вимог процесуального закону (п.1.2) [10]. Таким чином, сьогодні розподіл справ в суді здійснюється автоматизованою системою за принципом вірогідності, а не головою відповідного суду як було раніше. Висловлюються думки стосовно того, що зазначена система розроблена без врахування стажу роботи судді та впливатиме на якість розгляду справ суддями, які не ще мають достатньої досвіду суддівської роботи, однак, безумовно, запровадження нової системи розподілу справ повинне звести до мінімуму потрапляння конкретної позовної заяви до «свого» судді та сприятиме зниженню корупції в судових органах та, як наслідок, кількості рейдерських захоплень. Крім того, важливим напрямком в подоланні корупційних проявів в судових органах є продовження утворення в Україні модельних судів, які влаштовані таким чином, де судді зустрічаються із сторонами тільки під час розгляду справ. Проза межами судового процесу у учасників судового процесу в будівлі суду відсутня можливість спілкуватись з суддями. На сьогодні в Україні діють Донецький апеляційний господарський суд, Вінницький окружний адміністративний суд, Апеляційний суд м. Києва та ряд загальних судів першої інстанції, які мають статус модельного суду.

Викладене дає підстави для висновку про те, що сьогодні чинне господарське процесуальне законодавство в цілому сприяє захисту прав та інтересів господарюючих суб'єктів від дій рейдерів. Крім того, надає господарському суду дієві механізми виявлення і попе-

редження рейдерських проявів в ході розгляду справ. Запровадження автоматизованої системи документообігу суду та створення модельних судів в Україні сприяє попередженню корупції в судових органах, та як наслідок, зменшенню кількості рейдерських захоплень господарюючих суб'єктів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо визначення підсудності справ з питань приватизації та з корпоративних спорів» : від 15.12.2006 р., № 483-V // Офіційний вісник України. – 2006. – № 52. – Ст. 3476.

2. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо протидії протиправному поглинанню та захопленню підприємств» : від 17.11.2009 р., № 1720-VI // Офіційний вісник України. – 2009. – № 97. – Ст. 3328.

3. Закон України «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України щодо визначення підсудності справ з питань земельних відносин» : від 18.02.2010 р., № 1914-VI // Офіційний вісник України. – 2010. – № 20. – Ст. 845.

4. Закон України «Про внесення змін до статті 67 Господарського процесуального кодексу України щодо забезпечення позову» : від 17.09.2008 р., № 513-VI // Офіційний вісник України. – 2008. – № 78. – Ст. 2594.

5. Господарський процесуальний Кодекс України : від 06.11.1991 р., № 1798-XII // ВВР України. – 1992. – № 6. – Ст. 56.

6. Постанова Пленуму Вищого господарського суду України «Про деякі питання практики застосування Господарського процесуального кодексу України судами першої інстанції» : від 26.12.2011 р., № 18 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/SDD00044.html.

7. Цивільний кодекс України : від

16.01.2003 р., № 435-IV // ВВР України. – 2003. – №№ 40–44. – Ст. 356.

8. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Податкового кодексу України» : від 02.12.2010 р., № 2756-VI // ВВР України. – 2011. – № 23. – Ст. 160.

9. Кримінально-процесуальний кодекс України : від 28.12.1960 р. // ВВР УРСР. –

1961. – № 2. – Ст. 15.

10. Положення про автоматизовану систему документообігу суду затверджене рішенням Ради суддів України : від 26.11.2010 р., № 30 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.arbitr.gov.ua/files/pages/pass.pdf>.

Швец В. О. Господарський процес на сторожі захисту суб'єктів господарювання від рейдерів / В. О. Швец // Форум права. – 2012. – № 1. – С. 1063–1068 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2012-1/12svogvr.pdf>

З'ясована ефективність захисту прав та інтересів господарюючих суб'єктів в господарському суді на підставі аналізу положень чинного господарського процесуального законодавства України.

Швец В.А. Хозяйственный процесс на страже защиты субъектов ведения хозяйства от рейдеров

Выяснена эффективность защиты прав и интересов хозяйствующих субъектов в хозяйственном суде на основании анализа положений действующего хозяйственного процессуального законодательства Украины.

Shvets V.A. Economic Process on the Watch of Defence of Subjects of Ménage from Raiders

The found out efficiency of protection of rights and interests of managing subjects is in an economic court on the basis of analysis of positions of current economic judicial legislation of Ukraine.